

Tot in de puntjes ... Een podcast over de geschiedenis van onze leestekens

Aflevering 4: Regels, regels. En een nieuwe uitvinding

<https://anchor.fm/tot-in-de-puntjes-ooms/episodes/4--Regels--regels--En-een-nieuwe-uitvinding-e1deu02>

De negentiende eeuw is een eeuw van regels, adviezen en gidsen. Siegenbeek publiceert de eerste officiële spellinggids voor het Nederlands, Weiland doet een paar jaar later hetzelfde met zijn Nederlandse grammatica. Maar in geen van deze twee basiswerken is er sprake van leestekens.

Leestekens zijn nochtans perfect te beregelen. Net omdat het schrijftaalkens zijn, kun je daar heel ver in gaan zonder aan de taal en het taalgevoel te raken. En dat gebeurde ook in de op regels beluste negentiende eeuw.

De eerste die een volledige gids aan leestekens wijdde, was Perk. In 1819 bespreekt hij alle bekende leestekens en heeft hij het voor het eerst over de gedachtestreep en het beletselteken of de drie puntjes. Die twee tekens zijn heel populair in literaire genres als de briefroman, waar ze kwistig uitdrukking geven aan de twijfels en aarzelingen van de hoofdpersonen. Perk introduceert bij de komma ook een regel die ons nog steeds parten speelt: het verschil tussen de beperkende en uitbreidende bijzin. Die regel kende op dat moment weinig navolging.

Enkele jaren later, in 1827, gaat zijn collega Anslin nog een stap verder: hij vindt dat er voor elke bijzin een komma moet, ongeacht de lengte van de hoofdzin of de bijzin. Alleen voor het woord 'en' is een komma absoluut verboden. Dat leverde een hoop komma's op in een tekst en dat kwam de leesbaarheid niet ten goede. Daarom werd de regel van Anslin weer teruggedraaid en vervangen door, jawel, die van Perk. En sindsdien zitten we opgescheept met het onderscheid tussen de beperkende en de uitbreidende bijzin. De regel dat er nooit-never-niet een komma mag voor 'en' is intussen achterhaal, maar sommige mensen weten dat nog niet. Sommige regels kunnen een erg hardnekkig leven leiden.

Behalve Perk en Anslin wil ik ook nog even meneer Frijlink noemen. In 1857 publiceert hij zijn gids *Over de interpunctie*. Daarin stelt hij een aantal regels voor de apostrof voor. Hij is de eerste die op het idee komt om die ook te gebruiken bij een bezits-s. Vandaag is dat een van de weinige leestekenregels in de officiële spelling. In zijn voorstel heeft hij het wel uitsluitend over namen, zoals *Maria's geboortedag*. Volgens Frijlink moet er na een naam altijd een apostrof s volgen, ook als die naam op een medeklinker eindigt. Zo maak je immers duidelijk waar de naam precies stopt. In het Engels doet men het nu nog zo, maar in het Nederlands is dat niet meer correct.

In de tweede helft van de negentiende eeuw was het ook afgelopen met de aanhalingstekens en apostrofs die alle kanten op kunnen krullen. Toch als je gebruik maakte van de geweldige technologische vernieuwing van het moment: de schrijfmachine. Maar er konden maar een beperkt aantal tekens op zo'n schrijfmachineklavier. Daarom kregen alleen de rechte versies van het dubbele en enkele aanhalingsteken een plekje. Daarmee kun je immers citaten openen én sluiten. En het enkele aanhalingsteken kan meteen dienst doen als apostrof: heel economisch. Gekrulde aanhalingstekens waren overigens niet helemaal uitgesloten: de komma kon hier perfect voor dienen. Je hoefde alleen maar het blad een beetje naar onder te rollen en goed te kunnen mikken.

Kort samengevat: De negentiende eeuw werd de eeuw van leestekengidsjes, heel veel komma's en ingewikkelde regels. En een machine die orde bracht in het aanbod van de gekrulde aanhalingstekens.

Zo, tot hier de regeljungle en de ratelende schrijfmachines van de negentiende eeuw. Volgende keer komen we bijna thuis: we kijken wat de computer en het internet met onze leestekens gedaan hebben.